

Yuri Anatolyeviç Averyanov, Hadji Bektaş Veli i Sufiyskoe Bratstvo Bektaşiya

Averyanov, Y. A. (2011). *Hacı Bektaş Velî ve Bektaşî Sûff Kardeşliği*. Mardjani Basımevi, 661 sayfa (31 resim, 1 tablo). [Аверьянов, Ю. А. (2011). *Хаджи Бекташ Вели и суфийское братство бекташийя*. Изд. дом Марджани. 648 с. (Российская акад. наук, Ин-т востоковедения). Парал. тит. л. англ.]

İlham Gültekin RÖR
Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Yayın değerlendirmesini yaptığımız çalışma, Rusyalı araştırmacı Doç. Dr. Yuri Averyanov tarafından yazılmıştır. Çalışmanın ana konusu Alevi Bektaşiliğidir. Eser, Anadolu'da Bektaşî Sufi kardeşliğinin ortaya çıkışına ve erken tarihine, aynı zamanda bu manevi derneğin kurucusu, şu anda Türkiye'nin en saygın halk azizlerinden biri olarak kabul edilmekte olan Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyeti ile ilgili tarihi verilerin araştırılmasını amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda Bektaşilik konusu eserde on bölüm altında işlenmiştir. Kitap Önsöz, ana bölüm, Sonuç, Ek, Kaynaklar (toplam 381 kaynak), "Terimler ve etnonimler", "Coğrafi ve topografik adlar", "Özel adlar" başlıklarını taşıyan üç dizin ile, İngiliz ve Fransız dillerinde özetlerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, Kalenderilik, İdeoloji, Ayin-i Cem.

Abstract

The study for which we evaluated the publication was written by Russian researcher Yuri Averyanov. The main subject of the study is Alevi Bektashism. The work aims to explore historical data regarding the emergence and early history of the Bektashi Sufi brotherhood in Anatolia, as well as the personality of the founder of this spiritual association, Haji Bektash Veli, who is now considered one of Turkey's most respected folk saints. In line with this purpose, the subject of Bektashism is covered in ten chapters in the work. The book consists of three indexes under the headings of Preface, main part, Conclusion, Appendix, References (381 sources in total), "Terms and ethnonyms", "Geographical and topographic names", "Proper names" and summaries in English and French languages.

Keywords: Haji Bektash Veli, Bektashism, Kalenderism, Ideology, Ayin-i Cem.

Giriş

Rusya Bilimler Akademisinin Doğu Araştırmaları Enstitüsünün Doğu Tarihi Bölümünün kıdemli araştırmacısı Dos. Dr. Averyanov Yuri Anatolyeviç 1993 senesinde M.V. Lomonosov adına Moskova Devlet Üniversitesinin Tarih bölümünden mezun olmuştur. 2000 senesinde 13.-14. yüzyıllarda Anadolu tasavvuf tarihine kaynak olarak "*Vilayet-name-i Hacı Bektaş-ı Veli*" adlı doktora tezi üzerinde çalışmasını bitirmiştir. 2006 senesinde "Tarih araştırmaları" dalında doçent adını almıştır. 2003 senesinde İran'da Farsça öğretmenliği kursu geçmiştir. 2016-2017 senelerinde M. V. Lomonosov adına Moskova Devlet Üniversitesinde Osmanlıca-Türkçe öğretmenliği yapmıştır.

Y. Averyanov kariyerine tasavvuf tarihi üzerine çalışarak başlamış olmakla beraber, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili araştırmalar yapmış, bu konuda birçok makale yayımlamıştır. Makalelerin bazıları şunlardır:

"Kırk gün kırk gece Osmanlı kutlamaları", [Averyanov, 2015], Аверьянов, Ю.А. (2015). Сорок дней и сорок ночей османских торжеств, *Восточная коллекция*, № 2 (61), стр. 31-51 [Averyanov, Y. Sorok dney i sorok noçey osmanskix torjestv, 2015. 2, str. 31-51].

"Erken Osmanlı dönemi mutasavvıf münzevilerinin yaşamlarındaki "karanlık yerler", [Averyanov, 2014], Аверьянов, Ю.А. (2014). «Темные места» в житиях суфийских подвижников раннеосманского времени, *Вопросы тюркской филологии*, вып. X, стр. 133-155 [Averyanov, Y. "Tyomniye mesta" v jityax sufiyskix podvijnikov ranneosmanskogo vremeni. Voprosi tyurkskoy, 2014. 10, str. 133-155].

"Gizemli kırk savaşı", [Averyanov ve Zubov, 2013], Аверьянов, Ю.А., Зубов Д. (2013). Загадочные сорок воинов, *Восточная коллекция*, № 4 (54), стр. 121-129 [Averyanov, Y. ve Zubov D. Zagadoçnie sorok voinov, 2013. 4 (54), str. 121-129].

"Seyyid Ali Sultan'ın Sûfî manastırının (Dimotika, Yunanistan) tarihi ile ilgili kaynaklar", [Averyanov, 2013], Аверьянов, Ю.А. (2013). Источники по истории суфийской обители сейида Али Султана (г. Димотика, Греция), *Pax islamica*, № 1 (10), стр. 32-55 [Averyanov, Y. İstoçniki po istorii sufiyskoy obiteli seyida Ali Sultana (gorod Dimotika, Greçiya), 2013. 1 (10), str. 32-55].

"Küçük Asya'nın Alevi-Şiileri", [Averyanov, 2012], Аверьянов, Ю.А. (2012). Шииты-алевиты Малой Азии, *Научный журнал "Ирано-Славика"*, № 1-2, стр. 47-53 [Averyanov, Y. Şiiti-aleviti Maloy Azii, 2012. 1-2, str. 47-53].

"Küçük Asya'daki "heterodoks" sûfilîğin bir yansıması olarak Kaygusuz Abdal ve görüşleri (XIV-XV yüzyıllar)", [Averyanov, 2016], Аверьянов, Ю.А. (2016). Кайгусуз Абдал и его взгляды как отражение «гетеродоксного» суфизма в Малой Азии (XIV-XV вв). В сборнике *Transcaucasica*, ИВ РАН, том 3, стр. 82-101 [Averyanov, Y. Kaygusuz Abdal i ego vzglyadı kak otrajenie "geterodoksnogo" sufizma v Maloy Azii (XIV-XV vv), 2016. III, str. 82-101].

"Osmanlı kaynaklarına göre Kızıl Deli (Seyid Ali) Sultan'ın kişiliği", [Averyanov, 2014, Transkavkasya toplusu], Аверьянов, Ю.А. (2014). Личность Кызыл-Дели (Сейида Али) Султана по данным османских источников, *Сборник Transcaucasica*, ИБ РАН. вып. 2. стр. 105-115 [Averyanov, Y. Liçnost Kızıl-Deli (Seyida Ali) Sultana po dannim osmanskih istoçnikov. *Transcaucasica*, 2014, II, str. 105-115].

"Taciklerde sûfîlik", [Averyanov-Başarin, 2014] ve diğer. Аверьянов, Ю.А., Башарин П.В. (2014). Суфизм среди таджиков. В сборнике *Таджики: история, культура, общество*. стр. 158-190 [Averyanov, Y. ve Başarin, P. Sufizm sredi tadjikov. 2014, str. 158-190].

Hacı Bektaş Velî ve Bektaşî Sûfî Kardeşliği, Аверьянов, Ю.А. (2011). *Хаджи Бекташ Вели и суфийское братство бекташийя*, Издательство Марджани, Москва [Averyanov, Y. A. (2011). *Xadji Bektaş Veli i sufiyskoe bratstvo bektaşiya*. Mardjani Basımevi.].

Doçent Yuri Averyanov'un burada tanıtmaya çalışacağımız kitabı yazarın bu konuda yazdığı en büyük araştırmasıdır. Osmanlı Türkçesi ve Farsça kaynaklarına dayanarak hazırlanan eser, Hacı Bektaş kültünün en karakteristik özelliklerini inceliyor.

Kitap, Önsöz, 10 ana bölüm, Sonuç, B. Noyan'a göre Çelebi kronolojisi (ss. 560-561), Kaynaklar (toplam 381 kaynak, ss. 562-577), "Özel adlar" (ss. 578-613), "Coğrafi ve Topografik Adlar" (ss. 614-627), "Terimler ve etnonimler" (ss. 628-657) başlıklarını taşıyan üç dizin ile İngiliz ve Fransız dillerinde özetler (ss. 658-661) de dâhil olmakla toplam 663 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın adından da görüldüğü gibi, ana konusu Alevi Bektaşilik. Eser, Anadolu'da Bektaşî Sûfî kardeşliğinin ortaya çıkışına ve erken tarihine, aynı zamanda bu manevi derneğin kurucusu, şu anda Türkiye'nin en saygın halk azizlerinden biri olarak kabul edilmekte olan Hacı Bektaş Velî'nin şahsiyeti ile ilgili tarihi verilerin araştırılmasını amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda Bektaşilik konusu eserde on bölüm altında işlenmiştir.

Yazar kitabın Önsözünde bu çalışmada "tasavvufun kutsallığı" problemini bilimsel bir bakış açısıyla incelemeyi ve bu olgunun Müslüman ülkelerin manevi yaşamındaki tarihine bir örnek üzerinden değinmeyi amaçladığını söylüyor ve monografinin hazırlanmasında doğrudan destek, tavsiye, yardım ve katılımları için danışmanı Profesör D. D. Vasiliev'e, meslektaşları ve öğretmenlerine Sofya'da Lubomir Mikov'a, Ankara'da Ahmet Yaşar Ocak'a ve Paris'te Eva Feubois-Perunek'e şükranlarını sunuyor.

Hacı Bektaş Velî ve çevresi hakkında tarihi kaynaklar adlandırılan birinci bölümde Bektaşî tarikatının ortaya çıkışı, tarihi gelişim süreci ve Hacı Bektaş Velî'nin kişiliğine ilişkin kaynaklar hakkında genel bilgiler verilmektedir. Burada "sûfizm" anlayışı, sûfizmin yaranması ve varoluşu, Hacı Bektaş Velî'nin hayatı, Mevlevilik, Hurufilik, Kızılbaşlar hakkında da bilgi vermektedir. Hacı Bektaş Velî'nin eserleri ile ilgili malumatlar bu bölümde nispeten kısa tutulmuştur.

Tarihi inceleme başlıklı ikinci bölümde Türkiye'de Bektaşiliğin araştırılma tarihi, Alevilik, Sûfizm, Evliyalar, Hacı Bektaş Veli ile ilgili yayınlanan eserlerden bahsedilmiş, bazılarının kısa özeti geçilmiştir. Bölüm iki alt başlıktan oluşuyor: 1. Türkiye tarihçiliği; 2. Avrupa tarihçiliği.

Türkiye'de Bektaşilikle ilgili yazılan eserler ve yapılan araştırmaları tahlil eden Averyanov'un geldiği sonuçları şöyle özetleyebiliriz¹:

-Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğine ve Bektaşî tarikatının tarihine olan ilgi, daha Osmanlı döneminde Türk yazarlarının çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Bu kardeşliğe adanmış eserler arasında Osmanlı'nın son döneminde (19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı) geleneksel üslupla yazılmış eserler bulunmaktadır.

-20. yüzyılın 20'li yıllarında, Doğu biliminin geleneksel tarzında yazılmış ve Bektaşî kardeşliğine adanmış yeni eserler yayınlandı.

-1930'larda, A. Gölpınarlı ve M. F. Köprülü Türk mutasavvıf ve tasavvuf edebiyatı tarihine dair önemli araştırmalar ortaya koydular.

-1940'lı yıllarda Türkiye'de Kemalist ideolojinin hâkimiyetine rağmen, Bektaşî kardeşliği ve onunla ilişkilendirilen Alevi mezhebine yönelik eserlerin sayısı bir miktar arttı.

-Yirminci yüzyılın 50'lerinde Türk toplumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi ve manevi mirasını anlamaya yönelik artan bir istek vardır. 1950'lerde, tasavvuf tarikatlarının incelenmesi, en derin kültürel geleneğin taşıyıcıları olarak etnografik bir bakış açısıyla başladı.

-XX yüzyılın 60'larında Türk tarih bilimi Patriği A. Gölpınarlı, Bektaşî halk-dini edebiyatı metinlerini yayınlamaya başlayarak yılmadan çalışmalarına devam ediyor. Folklor malzemelerinin toplanması, kardeşliğin literatürünün yayınlanması ve Anadolu'daki Alevi topluluklarının araştırılması aktif olarak yürütülmektedir. 1960'larda Alevi topluluklarının sosyal faaliyetleri yeniden başladı.

-1970'lerde Bektaşiliğin öğrenilmesine katkı sağlayabilecek folklor materyallerinin yayınlanması devam etti. Türk mutasavvıflarının kutsal metinlerinin yayınlanması ve incelenmesinin yanı sıra: 1973'te İstanbul'da, Orta Çağ Türkiye'sinde tasavvuf tarihi üzerine en önemli kaynaklardan biri olan Eflaki'nin *Menâkıbü'l-ârifin* eserinin Türkçeye çevirisi yayınlandı. Eserin tercümesi T. Yazıcı tarafından yapılmıştır. 70'lerde Türk tarikat taraftarlarının dini öz bilinçleri gelişti, dogmalarının temellerini ve Hacı Bektaş'ın kişiliğine ilişkin kendi görüşlerini ortaya koyan oldukça önemli eserler ortaya çıktı. Bu eserler arasında H. Gülşen, N. Araz, J. Sunar ve diğerlerinin kitapları yer almaktadır. XX yüzyılın 70'lerinde. Bektaşî tarikatının tarihini ve kurucusunun şahsiyetini dini değil seküler, "Kemalist" bir bakış açısıyla yorumlayan monografiler de yayınlanmaktaydı.

-80'lerde Tasavvuf ve Şii edebiyatının ("Dergâh Yayınları", "Şiiler Yayınları") yayınlanmasında uzmanlaşmış özel yayınevleri ortaya çıktı. Türk tasavvuf tarihi ve Bektaşî kardeşliği konusunda önde gelen uzmanların faaliyetleri devam etti.

Bununla birlikte, 1980'lere kadar, Türk araştırmacıların asıl ilgisi, yalnızca Küçük Asya ve Balkanlar'daki Bektaşî ve Alevi topluluklarıyla ilgili son derece zengin materyallerin (hagiografik, folklor, etnografik) toplanmasına yönelikti. Bektaşîlerle ilgili literatür, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldıktan sonra bağımsız devletler haline gelen eski vilayetlerinde de ortaya çıkıyor.

1 Özetlerken yazarın düşüncelerini olduğu gibi aktarmak adına kendi cümleleri kullanılmıştır.

Yazar, A. Gölpınarlı'nın XX yüzyılın 60'larında Bektaşî halk-dini edebiyatı metinlerinin yayınlanması ile ilgili çalışmalarını yüksek değerlendiriyor. Bektaşî tarikatıyla ilgili kitapların ağırlıklı olarak İstanbul'da ve Alevi topluluklarıyla ilgili kitapların - özellikle Ankara'da yayınlanmasını bir tür "işbölümü" olarak değerlendiriyor.

-Alevi yayınlarının asıl patlaması 90'lara denk geliyor. Buna rağmen, bu konudaki temel akademik çalışmaların sayısı önemsiz kalmaktadır. İstanbul'daki Bektaşî Şahkulu tekkesinde bilimsel bir kütüphane ortaya çıktı. Almanya'da Türk diasporası, yerel Alevi topluluklarının örgütleri olan Alevi ve Bektaşî Kültür Enstitüsü (AVKE) ve Avrupa Alevi Akademisi'ni (AAA) kurdu. Ankara'da Gazi Üniversitesi'nde "Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi" açıldı.²

Yazara göre bu dönemde Türk yazarlarının eserlerinin çoğunun genel bir eksikliği olarak, kaynaklar tarafından bildirilen ve çoğu zaman efsanevi veya yarı efsanevi nitelikte olan veya belirli kişilerin tarihine ilişkin öznel görüşleri yansıtan bilgilere eleştirel olmayan yaklaşımlarına dikkat edilmesi gerekir.

Türk tarihçileri tarafından ifade edilen pek çok hipotez, bakış açıları yeterince tartışılmadan, onlar tarafından hemen tartışılmaz gerçekler olarak kabul ediliyor. İslami gelenekler ve Bektaşî tarikatının kendisinin ve Alevi topluluklarının dini tutumları, kutsal tarikat tarihinden bazı gerçeklerin katı bir şekilde bilimsel olarak sunulmasını engelleyerek dogmatizm bakış açısıyla yorumlanmasına sebep oluyor. Bu tür eserlerin sayısı oldukça fazladır. (s.94)

İkinci bölüm aynı zamanda "İsmet Zeki Eyyuboğlu'nun (1925–2003) "Anadolu maneviyatı" ile bağlantılı olarak Hacı Bektaş Veli'nin kişiliği ile ilgili araştırmaları"; "Bedri Noyan'nın Bektaşî kardeşliğinin tarihi ile ilgili düşünceleri"; "Mehmet Erez'in Türkiye'deki Bektaşîler ve Aleviler üzerine araştırmaları"; "Ahmed Yaşar'ın Ocak Kalenderler, Babailer ve Bektaşî kardeşliğinin kökenine dair araştırmaları"; "Ethem Ruhi Fırlı Anadolu İslam'ının özellikleri hakkında"; "Avrupa tarihçiliği"; "V.A.Gordlevski'nin araştırmalarında Hacı Bektaş Veli ve Şii mezhepleri"; "İrene Melikoff Hacı Bektaş Veli hakkında"; "Lubomir Mikov, "heterodoks" Müslümanların sanat ve kültürü üzerine" adlandırılan 9 alt bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde belirli araştırmalara daha çok müracaat edilmiştir ki, bu çalışmalar da makalemizin kaynaklar bölümünde gösterilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü *Hacı Bektaş'ın şahsiyeti ve öğretileri hakkında bir bilgi kaynağı* olarak "*Vilayet-name-i Hacı Bektaş-i Veli*" adlandırılmıştır. Bu bölümde, "*Vilayet-name-i Hacı Bektaş-i Veli*"ye dayanarak Bektaşîliğin erken dönem tarihine ilişkin ana Sûfi kaynakları ve Hacı Bektaş Veli'nin biyografisi araştırılıyor.

Anadolu'da "Bektaşîlik"nin ortaya çıkışının ilişkilendirildiği Babai dervişleri ve onların ayaklanması ele alan 4. Bölüm *Babai dervişleri ayaklanması ve Hacı Bektaş* adlandırılmıştır. Yazara göre Babai

2 Günümüzde bu Araştırma Merkezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesinde.

propagandasında Şii motiflerin (12 imama tapınma, Kerbela olayı vb.) bulunmaması, bir yanda Babai ile Abdallar, Bektaşiler ve diğer yanda Kızılbaşlar (Aleviler) arasında ortak kökler bulmanın önünde ciddi bir engeldir. Ve Babai dervişlerin dünya görüşü tarihçiler için "beyaz nokta" (keşfedilmemiş yer) olmaya devam ediyor.

Hacı Bektaş Veli'nin halifeleri ve etrafındaki diğer tarihi şahsiyetler başlıklı 5. bölümde bir dizi manzum ve nesir eserlerine yansıyan erken Bektaşîye geleneği ve tarihi araştırılmaktadır. Ahmed Yesevi, Kutbüddin Haydar ve Lokman Perende, Abu Müslim, Ahmed Fakih, Celaledin Rumi ve Şems Tebrizi, Karaca Ahmet, Sarı Saltuk, Barak Baba, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Geyikli Baba, Taptık Emre, Yunus Emre, Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem Gazi, Dede Kargın, İbrahim Hacı, Hacım Sultan, Otman Baba, Ahi Evren ve Ahilik, Molla Sadaddin ve *"Makalât-ı Hacı Bektaş Veli"*, Hacı Bektaş'ın çevresindeki diğer kişiler başlıkları altında 20 özel bölüme ayrılmıştır. Bu bölümde bazı manzum eserlerden küçük parçaların Rusça tercümeleri de yer almıştır. Bilindiği üzere Türkiye'de *Makalât*'in Hacı Bektaş-ı Veliye ait olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır. Averyanov bazı yerlerde *Makalât*'tan bahsederken Hacı Bektaş'ı onun yazarı gibi takdim etse de (s. 32, 38, 329), bazı yerlerde "yazar-tertibatçısı" (s. 328), bazı yerlerde "ihtimal edilen yazarı" (s. 327) diye bahsetmiştir. Yazar eserin tamamının ona, yani Bektaş Veliye ait olması ile ilgili herhangi bir görüş savunmamıştır.

Yazar bölümde Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerinde ("Rum ülkeleri") ve kısmen de komşu topraklarda (Bulgaristan, Kırım, Azerbaycan) Bektaşî öğretilerinin çok geniş bir dağılımının resmini elde ettiği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, Hacı Bektaş'la ilişkilendirilen kişilerin hepsinin aslında onun öğrencisi ve müritleri olmadığı veya olamayacağı, bu müritler tarafından daha sonra kurulan ibadethanelerin "Cemevi" ile ya hiç bağının olmadığı ya da kaynaklarda bu tür bağlara dair bir bilgi yer almadığı kanaatine gelmiştir. Averyanov'a göre bundan yola çıkarak Hacı Bektaş'ın "yolu" ile Bektaşî tarikatının aynı şey olmadığını söylemek mümkündür. Bektaş'ın "yolu", önemli bir gezgin derviş kitlesini, kendilerini neredeyse hiçbir örgütsel çerçeveye bağlı görmeyen ve Sufi ibadethanelerinde yaşamayan - Rum Abdallarını kapsıyordu.

Altıncı ve yedinci bölümlerde yazar, Bektaşî kardeşliği ile Kalenderiler genel adı altında birleşen çeşitli gezgin ("marjinal") derviş toplulukları arasındaki kültürel ve manevi ilişkiyi analiz ediyor.

"Hacı Bektaş ve Kalenderiler. Osmanlı Devleti Topraklarında Gezici Dervişler" adlandırılan 6. Bölüm Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı İmparatorluğunda marjinal Sûfilik: Kalenderiler* kitabından bir alıntı ile başlıyor. Averyanov, bu bölümde başlığında "kalender" sözü geçen ilk eserden başlayarak Haydariyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye tarikatları ve XIII-XV yüzyılda yaşayan dervişler ve onların eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Yedinci bölümde (*Gezici Dervişlerin dış görünüşü ve manevi dünyası çağdaşlarının gözü ile (gözünde)*) gezgin dervişlerin dünya görüşü ve ritüel uygulamaları ile manevi dünyalarının Osmanlı ortaçağ toplumu

üzerindeki etkisi tartışılmış, bu toplulukların manevi yaşamlarını Bektaşî ve Alevilere özgü fikir sistemiyle ilişkilendiren belirli benzerlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümün bir başka mühim katkısı ise Yazar Hayali, Fakiri, Vahidi, Hayreti, Vahdeti, Şah İsmail Safevi, Hatip Farisi ve diğer şairlerin 130 mısra şiirinin Rusça filoloji tercümesinin yapılmış olmasıdır. Bu şiirlerin konusu abdallar, kalenderiler, Hz. Muhammed (a.s.), Hz. Ali (a.s.), Hz. Hazan ve Hüseyin (a.s.)dir. Averyanov şu sonuca gelmiştir: 16. yüzyılda Bektaşîlik adım adım güçlenirken, kalenderilik zayıflayarak düşüşe geçmiştir. Bu dönemde Bektaşîler Kalenderilerin türbe ve ibadethanelerine sahip çıkmaya başladı. Ama *"bu süreç 'yabancı mal'a zorla el konulması olarak değerlendirilemez. Daha ziyade, yarı gönüllü, yarı koşulların zorlamasıyla her iki akımın birleşmesi ile ilgilidir"*.

Sekizinci bölümde Bektaşî ve Alevilerin dünya görüşü ve ritüel uygulamalarının ana özelliklerini ele alınmış ve esas olarak Alevilerin ilahileri ile Bektaşî öğretileri arasındaki ortak motiflerin ve benzerliklerin izi sürülmeye çalışılmış, XIV-XIX yüzyıllarda Osmanlı geleneği tarafından sabitlenen "marjinal" dervişlerin, abdalların ve kalenderlerin görüşleri, aynı zamanda, "İslam öncesi" veya "şamanistik" miras olarak kabul edilen düşüncelerin Bektaşî folklorundaki tezahürlerine dikkat çekilmiştir. Bölüm *Sûfi Bektaşî ve Alevilerin dünya görüşleri ve tecrübeleri* adlandırılmıştır.

Bölümde aynı zamanda o dönemde yazılmış şiirlerdeki sûfi terminolojisi, azizler, kurban ve şarap uygulamaları tahlil ediliyor. Özellikle Hz. Ali ile ilgili kasideler, rivayetler ve nefeslerden bahsediliyor. Yazara göre, "İran Şii tasavvufunda kurban motifleri, Bektaşî tarikatının metinlerinden daha yaygındır. Bektaşîler için Ali'nin kişiliğinde saklı olan sır daha önemliydi" (s. 425).

Yazar literatürde oldukça sık görülen Hz. Ali'nin *inci* ile karşılaştırılması motifi ile İncil'de Mesih tarafından gerçek imanın incilerle karşılaştırması arasında benzerlik olduğunu söyleyerek Hristiyan gnostisizmi ile uyumluluktan bahsediyor. Bu bölümde Alevilikte farklı konularla ilgili olan efsanelerden, bu efsanelere dayanan şiirlerden bahsedilmiştir. Bir önceki bölümde olduğu gibi bu bölümün de önemli unsurlardan biri fars, Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde olan onlarca şiirin Rusça verilen filoloji ve edebi tercümeleridir. Bu şiirlerden bazılarının konuyla ilgisi olan sadece bir dizesi verilirken bazılarının 6-7 bendi çevrilmiştir.

Dokuzuncu bölüm - *Ayin-i cem*. Bu bölüm, Bektaşî ve onunla yakından ilişkili Alevi Şii mezhebinin temel mistik kavramlarını ve fikirlerini ele alıyor ve ayrıca bu toplulukların ana mistik ritüeli olan ayin-i-cem'i anlatıyor. Bölümde aynı zamanda ayini-cem ifadesinin kökeni ve bununla ilgili fikir ayrılıkları da ele alınıyor. Bu bölümde Kul Veli (5), Pir Sultan Ali (22), Kul Himmet (6), Kul Derviş (1), Kul Budala (3), Seyrani (1), Edib Harabi (1), Şiri (2), Kul Mustafa (28) şiirlerinden tercümeler verilmiştir.

Hacıbektaş köyünün kutsal topografisi başlıklı 10. bölümde Sulucakarahöyük (şimdiki Hacıbektaş) köyündeki Hacı Bektaş tekkesi ve bu ziyaretgâhın (müzenin) çevresindeki, Hacı Bektaş'ın, yazarın kendi deyimiyle, mistik eylemleriyle bağlantılı kutsal yerlerin kısa bir tanıtımını vermiştir.

Bölümde Hacı Bektaş tekkesini ayrıntılı bir şekilde tasvir eden Averyanov'un kendi ziyareti sırasında çektiği 7 foto da yer almıştır. Genel olarak kitapta 28 foto yer almıştır ki, bunlardan hepsi araştırmacının kendi kareleridir.

Rusya'da Bektaşilik tarikatının ve manevi yönden ona yakın olan Alevi toplulukların ilmî inceleme geleneği yüz yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Bu dönemde Bektaşî üzerine yapılan çalışmalar esas olarak onların Türk (Osmanlı) edebiyatındaki etkileriyle sınırlıydı. Konunun incelemek için en önemli çabalar Akademisyen V. A. Gordlevski'ye ait olmuştur. Lakin Averyanov'un araştırma sırasında ve daha önceler de Türkiye'de Hacıbektaş köyünü, tekkeleri, dervişlerin mezarını ziyaret ederek yerinde değerlendirmeler yapması konuyu çok iyi analiz etmesine ve faydalı bir çalışma ortaya koymasına sebep olmuştur. Fikrimizce bu analiz bundan sonraki çalışmalara büyük katkı sağlayacaktır. Yazara göre, Bektaşî tarihi ile ilgili yayınlanmamış geniş mirasın özel bir kaynak analizi de, gelecekte ayrı bir monografinin yazılmasını gerektirecektir.

Bu anlamda *Hacı Bektaş Velî ve Bektaşî Sûfî Kardeşliği* kitabı yarandığı bölge ve etrafındaki coğrafyanın Rus dilli okurlarına Bektaşîliği tanıtmak, farklı ülkelerin tarihçileri tarafından sûfi topluluğu ve azizleri ile ilgili yapılan çalışmalara katkı sağlamak açısından oldukça faydalı bir çalışmadır.

Kaynaklar / References

- Аверьянов, Ю. А. (2014). Личность Кызыл-Дели (Сейида Али) Султана по данным османских источников. *Сборник Transcaucasica*, ИВ РАН. вып. 2. с. 105-115 [Averyanov, Y. Liçnost Kızıl-Deli (Seyida Ali) Sultana po dannim osmanskix istoçnikov. *Transcaucasica*, 2. Baskı, ss. 105-115].
- Аверьянов, Ю. А. (2011). *Хаджи Бекташ Вели и суфийское братство бекташийа*. Издательство Марджани, Москва [Averyanov, Yuriy Anatolyeviç. *Hadji Bektaş Veli i sufiyskoe bratstvo beктаşiya*. Mardjani Basımevi].
- Аверьянов, Ю. А. (2012). Шииты-алевиты Малой Азии. *Научный журнал "Ирано-Славика"*, № 1-2, с. 47-53 [Averyanov, Y. Şiiti-aleviti Maloy Azii. *İrano-Slavika dergisi*. 1-2, ss. 47-53].
- Аверьянов, Ю. А. (2013). Источники по истории суфийской обители сейида Али Султана (г. Димотика, Греция). *Рак İslamika*, № 1 (10), с. 32-55 [Averyanov, Y. İstoçniki po istorii sufiyskoj obiteli seyida Ali Sultana (gorod Dimotika, Greçiya). *Paks İslamika dergisi*. 1 (10), ss. 32-55].
- Аверьянов, Ю. А. (2014). «Темные места» в житиях суфийских подвижников раннеосманского времени. *Вопросы тюркской филологии*, вып. X, с. 133-155 [Averyanov, Y. "Tyomniye mesta" v jityax sufiyskix podvijnikov ranneosmanskogo vremeni. *Voprosi tyurkskoj*. 10. Baskı, ss. 133-155].
- Аверьянов, Ю. А. (2015). Сорок дней и сорок ночей османских торжеств. *Восточная коллекция*, № 2 (61), с. 31-51 [Averyanov, Y. Sorok dney i sorok noçey osmanskix torjestv. 2(61), ss. 31-51].
- Аверьянов, Ю. А. (2016). Кайгусуз Абдал и его взгляды как отражение «гетеродоксного» суфизма в Малой Азии (XIV-XV вв). В *сборнике Transcaucasica*, ИВ РАН, том 3, с. 82-101 [Averyanov, Y. Kaygusuz Abdal i ego vzglyadi kak otrajenie "geterodoksnogo" sufizma v Maloy Azii (XIV-XV vv), cilt 3, ss. 82-101].
- Аверьянов, Ю. А., & Башарин П. В. (2014). Суфизм среди таджиков. В *сборнике Таджики: история, культура, общество*. с. 158-190 [Averyanov, Y. ve Başarın, P. Sufizm sredi tadjikov, ss. 158-190].

- Аверьянов, Ю. А., & Зубов Д. (2013). Загадочные сорок воинов. *Восточная коллекция*, № 4 (54), с. 121-129 [Averyanov, Y. ve Zubov D. Zagadoçnie sorok voinov. *Vostoçnaya Kolleksiya dergisi*. 4 (54), ss. 121-129].
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1980). *Bütün yönleriyle Bektaşilik, Alevilik*. Yeni Çığır Yayınları.
- Fırlalı, E. R. (1990). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. Selçuk Yayınları.
- Гордлевский, В. А. (1960). *Избранные сочинения*. Москва том I [Gordlevskiy, V.A. *İzbrannie soçineniya*. I.].
- Гордлевский, В. А. (1962). *Избранные сочинения*. Москва том III [Gordlevskiy, V.A. *İzbrannie soçineniya*. III.].
- Hasluck F. W. (1929). *Christianity and Islam under the Sultans*. Vols. I–II. Clarendon. Press.
- Mélikoff, İ. (1998). *Hadji Bektach: Un Mythe et Ses Avatars. Genèse et Evolution du Soufisme Populaire en Turquie*. Islamic History and Civilisation: 20, Brill.
- Миков, Л. (2005). *Изкуството на хетеродоксните мюсюлмани в България (XVI–XX век): Бекташи и къзълбаши/алевии*. София [İzkustvoto na xeterodoksnite myusyulmani v Bılgariya (XVI–XX vek): Bektaşı i kızılbaşı / alevii. Türkçe Çevirisi: Mikov, Lyubomir. (2008). *Bulgaristan'da Alevi Bektaşı Kültürü*, Çevirmen: Orlin Sabev, Kitap Yayınevi].
- Noyan, B. (1964). *Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri*. Ticaret Matbaacılık.
- Noyan, B. (2006). *Bütün yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*. I, Ardiç Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderiler (XIV–XVII. Yüzyıllar)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşı Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. Enderun Yayınevi.